

Elever med bevægelsesvanskeligheder er betegnelsen for en elevgruppe med meget forskelligartede problemer. I dette hæfte gives en oversigt over nogle af hovedgrupperne.

De fleste elever med bevægelsesvanskeligheder går i almindelige klasser evt. med støtte, mens elever med tillægshandicap kan have behov for at være i specialklasse.

Hæftet giver vejledning om rådgivningssystemet og beskriver tilrettelæggelse af sprogstimulering, undervisning, udkolning m.v.

Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder

Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder

Undervisning af børn med bevægelses- vanskeligheder

Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder

Publikationen indgår i Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie som nr. 2 - 2000

Grafisk tilrettelægger: Schwander Kommunikation

Fotos: Michael Lange/Chili (side 8, 12, 15, 20, 24, 28, 41) og Claus Boesen/Media Press (side 18, 49)

1. udgave, 1. oplag, februar 2001: 8.700 stk.

ISBN 87-603-1702-7

ISBN (WWW) 87-603-1704-3

Udgivet af Undervisningsministeriet, Uddannelsesstyrelsen, Området for Grundskolen

Bestilles (UVM 5-348) hos:

Undervisningsministeriets forlag

Strandgade 100 D

1401 København K

Tlf. nr.: 3392 5220

Fax nr.: 3392 5219

E-mail: forlag@uvm.dk

eller hos boghandlere

Repro og tryk: Sangill Grafisk Produktion (Miljøcertificeret)

Trykt med vegetabiliske trykfarver på 100% genbrugspapir

Printed in Denmark 2001

Indhold

6 Forord

9 Indledning

Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder

12 Hovedgrupper af bevægelsesvanskeligheder

Misdannede eller manglende arme/ben

Leddegigt

Knogleskørhed

Muskelsvind og andre muskelsygdomme

Rygmarvsbrøk

Spastisk lammelse (cerebral parese)

Andre typer af bevægelsesvanskeligheder

Flerhandicap

21 Vejledningssystemet

Pædagogisk-psykologisk rådgivning, PPR

Henvendelse eller indstilling til PPR

Vurdering

Forslag

Valg af skole

Opfølgning

26 Den specialpædagogiske bistand til småbørn

Forældrene

Hjælpe- og kommunikationsmidler til småbørn

Billeder, piktogrammer og Bliss

En historie om en 5-årig spastisk dreng

32 Skolegangen

Eksempel på enkeltintegration

38 Undervisningens tilrettelæggelse

Faglæreren/støttelæreren

Personlig assistance

IT og andre hjælpemidler i skolen

IT og progredierende handicap

Lejrskoler og ekskursioner

Befordring

Folkeskolens afsluttende prøver

44 Vanskelige perioder i skoleforløbet

46 Ud af skolen

Kuratorvirksomhed

48 Bilag

Forord

Folkeskolen er for alle, og i folkeskoleloven er det præciseret, at undervisningen skal tilrettelægges, så den svarer til den enkelte elevs behov og forudsætninger. Folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand er det sikkerhedsnet, som skal sikre, at alle elever får relevante og optimale udviklingsmuligheder i skolen.

Nogle elever får hele deres undervisning som specialundervisning, men oftest gives specialundervisning som et supplement til den almindelige undervisning.

I alle tilfælde gælder det, at de særlige behov, som nogle elever i skolen har, må være velbeskrevne, og lærerne må have forudsætninger for at imødekomme dem.

I dette temahæfte om undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder har ministeriet samlet og bearbejdet en række erfaringer og vurderinger, som er udviklet inden for den specialpædagogiske praksis.

Temahæftet knytter sig til bekendtgørelsen om specialundervisning nr. 896 af 22. september 2000 med tilhørende vejledning nr. 82 og erstatter undervisningsvejledning om specialpædagogisk bistand til elever med bevægeshandicap fra 1982.

Følgende har medvirket ved udarbejdelsen af temahæftet: psykolog *Jørn Greve*, pædagogisk konsulent *Pia Guttorm*, ergonomisk konsulent *Inger Jordansen*, pædagogisk konsulent *Bente Maribo*, konsulent *Erik Mørk Pedersen*, forstander *Karsten Tørst Pedersen*, psykolog *Marianne Sommer*, konsulent *Agnete Svendsen*.

Det er ministeriets håb, at hæftet kan være til støtte for det praktiske arbejde i skolens hverdag, men også at det vil kunne inspirere til fortsat udvikling og kvalificering af skolens indsats over for elever med særlige behov.

SUSANNE T. GRUNO
Konst. direktør

/ERIK THORSEN
Konst. kontorchef

Indledning

Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder

Dette temahæfte om undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder er rettet mod skolen og er en introduktion til de udfordringer, skolen møder, når den modtager elever med bevægelsesvanskeligheder og skal have disse til at indgå i klassens og skolens liv.

Børn med bevægelsesvanskeligheder udgør en bred og forskelligartet gruppe, som undervises i såvel almindelige klasser som i undervisningscentre og på specialskoler, men uanset hvor undervisningen finder sted, kræver den både en viden om handicappets særlige forhold og om det perspektiv, at eleven har sine individuelle forudsætninger i forhold til skolens undervisning.

Det er således nødvendigt for skolen at vide noget konkret om, hvad det betyder for en elev at have bevægelsesvanskeligheder, og hvad der konkret kan gøres for at kompensere for og tage hensyn til dette. Samtidig skal skolen være i stand til at se eleven med bevægelsesvanskeligheder som enhver anden elev med sine særlige forudsætninger.

Alle børn har behov for at være en del af en sammenhæng og føle, at de hører til og kan bidrage til helheden. Børn med bevægelsesvanskeligheder kan i mange situationer have svært ved at føle sig som en del af en gruppe. I skolen er det derfor vigtigt, at undervisningen tilrettelægges på en sådan måde, at børn med særlige behov medtænkes i både undervisningsmæssige og sociale sammenhænge.

Konsekvenserne af bevægelsesvanskeligheder afhænger – ud over arten og graden af vanskelighederne – af barnets personlige, faglige og kommunikative potentialer samt evne og vilje til selv at tage ansvaret for – og medvirke til – at kompensere for følgerne af vanskelighederne. Dertil kommer andre forhold, som forældreønsker og -holdninger, undervisningens tilrettelæggelse, lærerengagement, kammerater osv.

Idrætsundervisningen udgør en særlig udfordring for elever med bevægelsesvanskeligheder. Dette emne er behandlet i temahæfte nr. 17 udsendt af Undervisningsministeriet i 1996. Idrætsundervisningen omtales derfor kun sporadisk i denne udgivelse.

En del af børnene med bevægelsesvanskeligheder har flere handicap. Typisk går der i amternes centerklasser eller specialskoler en del med bevægelsesvanskeligheder/psykisk udviklingshæmmede. Disse børns individuelle forudsætninger er meget forskellige, og beskrivelsen af deres undervisningsbehov kræver en tværfaglighed, som repræsenterer viden om de forskellige handicap og kombinationerne af disse.

Disse forhold er beskrevet i dette temahæfte, men der henvises i øvrigt til temahæfte nr. 16: *Skolen og specialundervisningen – om at lave individuelle undervisningsplaner.*

Bevægelsesvanskeligheder omfatter i dette temahæfte en bred vifte af meget forskelligartede vanskeligheder. De mange typer og grader af bevægelsesvanskeligheder kan være forårsaget af medfødte misdannelser, af erhvervede skader, af muskel- og ledsygdomme og af lidelser i hjernen og i det øvrige nervesystem. Graden af et handicap behøver ikke at være konstant, men er blandt andet afhængig af den løbende behandling, træning og undervisning.

Hovedgrupper af bevægelsesvanskeligheder

Bevægelsesvanskeligheder kan være kombineret med andre vanskeligheder som fx kommunikations-, perceptions- og koncentrationsvanskeligheder. Et særligt aspekt er visse typer bevægelsesvanskeligheder med et fremadskridende forløb.

Følgende er valgt ud som hovedgrupper af bevægelsesvanskeligheder:

1. Misdannede eller manglende arme/ben
2. Leddegigt
3. Knogleskørhed
4. Muskelsvind og andre muskelsygdomme
5. Rygmarvsbrok
6. Spastisk lammelse (cerebral parese)
7. Andre typer af bevægelsesvanskeligheder
8. Flerhandicap.

I det følgende gives en kort beskrivelse af de enkelte handicap med vægten lagt på de undervisningsmæssige konsekvenser af handicappet.

Misdannede eller manglende arme/ben

Dette drejer sig om medfødte misdannelser samt erhvervede skader.

Ved hånd- og armdefekter skal der arbejdes med kompensation dels ved at gøre tingene på andre måder dels ved at benytte hjælperedskaber. Disse problemer medfører ofte et langsommere arbejdstempo.

Eleverne kan have behov for ekstra tid til udarbejdelse af skriftlige opgaver, praktisk hjælp i idrætstimerne, i manuelle

fag og i forbindelse med af- og påklædning og hygiejne. Der kan også være brug for særlige hjælpemidler og for fysio- og ergoterapeutisk behandling/opfølgning.

Leddegigt

Leddegigt er en bindevævssygdom, som fortrinsvis angriber bindevævet i leddene med smerte, hævelse og indskrænket bevægelighed til følge. Hyppigst angribes knæled, håndled og ankler. Lidelsen er ofte skiftende, således at barnet i perioder har det bedre. På længere sigt overvinder de fleste lidelsen, men en mindre gruppe får svære bevægelsesvanskeligheder.

I idrætsundervisningen skal der tages særlige hensyn, fordi eleven ikke bør deltage i øvelser, som medfører store belastninger af leddene.

Indlæringsmulighederne er som udgangspunkt de samme som for andre elever. Leddegigt medfører ofte i dårlige perioder mange forsømmelser, hvilket igen kan medføre et behov for supplerende undervisning.

Ved forandringer i arme og hænder kan eleverne have brug for ekstra tid til skriftlige opgaver, fordi deres arbejdstempo er nedsat, og de kan i perioder udtrættes hurtigt. Der kan desuden være behov for praktisk hjælp og særlige hjælpemidler. Eleverne kan have behov for fysio- og ergoterapeutisk bistand og opfølgning.

Knogleskørhed

Børn med medfødt knogleskørhed er en talmæssigt lille gruppe. Lidelsen findes i alle grader. Størsteparten af børnene er kun lettere handicappede, men en lille del af børnene er svært bevægeshandicappede og kørestolsbrugere.

Knogleskørhed giver øget risiko for knoglebrud, men også for forstuvninger på grund af slappe ledbånd. Næsten halvdelen af eleverne får nedsat hørelse efter 15-årsalderen.

I tilrettelæggelse af idrætsundervisningen og andre fag, hvori der indgår fysiske aktiviteter, skal der tages særlige hensyn. Desuden kan elevernes skrivehastighed være lettere nedsat.

Elever med svære tilfælde af knogleskørhed kan i perioder have brug for vedligeholdelsesbehandling hos fysio- eller ergoterapeuten samt fortløbende behov for hjælpemidler.

Muskelsvind og andre muskelsygdomme

Der findes forskellige former for og grader af muskelsvind. De fælles kendetegn for børn med muskelsvind er, at de har nedsat bevægelsesfunktion, fordi muskel- og nervevævet omdannes, og muskelkraften samtidigt forsvinder. Muskelsvind findes i alle grader. Nogle typer af muskelsvind er hurtigere progredierende end andre.

Elever med muskelsvind har ofte skrivebesvær på grund af nedsat muskelkraft. Der vil derfor være brug for forskellige hjælpemidler, herunder IT-udstyr. Ved progredierende muskelsvind (Duchennes muskeldystrofi) inddrages teknologien så tidligt, at eleven er fortrolig med anvendelsen af denne forud for reduktionen af de motoriske færdigheder.

Eleverne kan i nogle situationer have vanskeligt ved at deltage i idrætsundervisningen.

Deltagelse i hjemkundskab og sløjd kræver ofte særlige hjælpemidler og måske en særlig indretning af arbejdspladsen.

Mange elever med muskelsvind kommer rundt på skolen ved hjælp af elektrisk kørestol. Dette stiller særlige krav til skolens indretning og adgangsforholdene på skolen.

Elever med progredierende muskelsvind får ofte brug for psykologisk rådgivning og vejledning, når progressionen er så fremskreden, at eleven oplever tab af færdigheder. De psykiske problemer i det progredierende forløb kan også påvirke elevens muligheder for at koncentrere sig.

Eleverne kan have behov for fysio- og ergoterapeutisk bistand og opfølgning, tilpasning af hjælpemidler samt personlig assistance.

Rygmarvsbrok

Rygmarvsbrok er en medfødt misdannelse med mangelfuld knogleudvikling i rygsøjlen og mere eller mindre brok (udposning) af rygmarven. Dette er oftest lokaliseret i den nederste del af rygsøjlen. Lidelsen medfører i de fleste tilfælde nerveforstyrrelser i form af lammelser og føleforstyrrelser fra det ramte sted og nedefter, hvilket kan betyde funktionsnedsættelser eller lammelser i benene og lammelser af lukkemusklerne for urin og afføring.

Rygmarvsbrok medfører som regel lammelser, som påvirker blære- og tarmfunktionen. Derfor har eleverne behov for særlige foranstaltninger i forbindelse med toiletbesøg.

Rygmarvsbrok er ofte ledsaget af andre handicap; således har en stor del af børnene hydrocephalus (vand i hovedet) og har indopereret en ventil til at fjerne væske og dermed undgå overtryk i hjernens hulrum, som lidelsen ellers medfører.

Undervisningen skal tage højde for, at rygmarvsbrok kan medføre forskellige former for ledsagende handicap, fx har en del elever indlæringsvanskeligheder, koncentrationsvanskeligheder og nedsat fingermotorik, desuden langsom og dårlig skrivefærdighed og vanskeligheder med praktisk betonede fag.

På grund af de nedsatte motoriske færdigheder har eleverne ofte behov for særlige hjælpemidler i tilknytning til undervisningen. Eleverne har i perioder brug for fysio- og ergoterapeutisk bistand og opfølgning, tilpasning af hjælpemidler og træning i selvhjælpsfunktioner.

Spastisk lammelse (cerebral parese)

Det karakteristiske ved spastisk lammelse er nedsat eller manglende evne til at styre muskelbevægelserne. Spastisk lammelse er en skade i centralnervesystemet, som oftest er opstået i forbindelse med fødslen, men også kan opstå senere som følge af iltmangel.

Spastisk lammelse fremtræder med forskellige former for ustyrede og ukoordinerede bevægelser af forskellige dele af kroppen og lemmerne.

Elever med spastisk lammelse kan – ud over de motoriske vanskeligheder – også have andre handicap på grund af den hjerneskade, som er årsagen til den spastiske lammelse. Der kan være tale om kommunikationsvanskeligheder og perceptionsvanskeligheder. Der kan også være tale om koncentrations- og hukommelsesvanskeligheder og i nogle tilfælde om et mere generelt intelligenshandicap, som medfører, at eleverne skal have en særligt tilrettelagt undervisning. En del af børnene med spastisk lammelse har epilepsi.

Undervisningen skal tage højde for, at elevernes arbejdstempo generelt er lavt, og at en del elever med spastisk lammelse har tale-/sprogvanskeligheder.

Mange elever med spastisk lammelse har behov for gangredskaber og/eller kørestol. Disse hjælpemidler stiller krav til den fysiske indretning af skolelokaler, toiletter og adgang til skolen. Eleverne kan endvidere have brug for særligt kommunikationsudstyr og andre hjælpemidler i undervisningen, fx IT-udstyr der er individuelt tilpasset.

Eleverne har behov for daglig udspænding af musklerne fx gennem fortløbende fysioterapeutisk behandling og bistand, som også har til formål at fremme den motoriske udvikling og undgå fejlstillinger. Der er også behov for ergoterapeutisk behandling med henblik på udvikling af praktiske færdigheder.

Andre typer af bevægelsesvanskeligheder

Der findes en række andre årsager til bevægelsesvanskeligheder, som ikke kan rummes i dette temahæfte. Der er bl.a. blevet større opmærksomhed på bevægelsesvanskeligheder, som skyldes hjerneskade efter sygdom eller ulykker.

Disse hjerneskader kræver ofte et intensivt behandlings-/undervisningsforløb, for at barnet kan genvinde de tabte funktioner helt eller delvist. Det viser sig også, at der kan være senfølger af disse skader, som kan kræve særlig behandling eller undervisning på et senere tidspunkt.

Undervisning af elever med erhvervede hjerneskader må tage udgangspunkt i en nøje vurdering af den aktuelle funktionshæmning set i relation til elevens funktion før sygdommen/ulykken. Det er i den sammenhæng afgørende, at der arbejdes i en tværfaglig sammenhæng, således at der skabes et optimalt tilbud, som indeholder undervisning, genoptræning og psykologisk støtte.

Flerhandicap

Som tidligere nævnt er elever med bevægelsesvanskeligheder en meget forskellig gruppe, idet den dels omfatter elever, som alene har bevægelsesvanskeligheder, og dels elever som både har bevægelsesvanskeligheder og et eller flere ledsagende handicap.

Elever med bevægelses- og kommunikationsvanskeligheder evt. kombineret med lettere indlæringsvanskeligheder går ofte i

skoler, som rummer specialklasser for elever med bevægelsesvanskeligheder. Det miljø, som er opbygget på centrene, tager sigte på en helhedsindsats over for eleven, således at både indlæring, kommunikation og optræning tilgodeses.

Elever som tillige har svære indlæringsvanskeligheder undervises ofte på specialskoler for psykisk udviklingshæmmede. Disse skoler tilbyder på samme måde en helhedsindsats, der bl.a. har kommunikation som et nøgleområde.

Vejledningssystemet

Pædagogisk-psykologisk rådgivning, PPR

Pædagogisk-psykologisk rådgivnings (PPR's) opgaver er, som navnet angiver, af rådgivende karakter og tilbydes til forvaltninger, skoler og andre institutioner samt forældre og elever.

PPR-funktionerne findes i amter og kommuner. Medarbejderne på PPR er en tværfaglig stab, som kan bestå af psykologer, skolekonsulenter, evt. socialrådgivere, talepædagoger m.fl. PPR er organiseret på forskellige måder rundt i landet. Det kan være som selvstændige kontorer, der betjener én eller flere kommuner, eller det kan være som en del af den kommunale forvaltning – i de senere år ofte Børne- og Ungeforvaltningen.

Henvendelse eller indstilling til PPR

Forældre kan henvende sig til PPR, hvis de oplever, at deres barn har vanskeligheder. Det kan også være andre end forældrene, som oplever, at barnet har særlige vanskeligheder (fx daginstitution eller skole), og som efter aftale med forældrene indstiller barnet til PPR med henblik på en pædagogisk/psykologisk vurdering.

Forældrene henvender sig måske i første omgang, fordi de vil orientere sig om, hvilke følger et givet handicap kan få for deres barns videre udvikling, og hvad de eventuelt selv kan gøre ved det. De kan også formelt inddrage PPR til at vurdere barnet med henblik på en evt. specialpædagogisk foranstaltning.

Når PPR inddrages, har børn med bevægelsesvanskeligheder ofte været eller er i behandling i sundhedsvæsenet og vil samtidig i mange tilfælde være kendte i det sociale system. PPR

bliver inddraget for at vurdere, om barnet skal have specialpædagogisk bistand. Dette gælder både i småbørnsalderen, i forbindelse med skolestarten og i skolen.

Vurdering

Når børn med bevægelsesvanskeligheder vurderes af PPR, inddrages viden, vurderinger og erfaringer fra de forvaltninger og institutioner, som har behandlet barnet tidligere. Dette foregår i et samarbejde med forældrene, hvis beskrivelse af barnets vanskeligheder er en vigtig og nødvendig del af den samlede vurdering.

Hvis PPR ikke har tilstrækkelig faglig ekspertise til at vurdere et givet barns særlige behov og dermed behovet for specialpædagogisk bistand, inddrages sagkyndige udefra i vurderingen. Det vil ofte være naturligt, at den kommunale læge inddrages.

I forbindelse med barnets skolestart foretager PPR en vurdering af barnets særlige behov i relation til skolen. PPR indhenter i fornødent omfang viden og bistand fra andre mere specialiserede fagpersoner og institutioner. PPR drøfter med forældrene, hvor barnet bedst kan begynde sin skolegang, og hvordan undervisningen kan tilrettelægges.

Forslag

På baggrund af dette – ofte komplekse – udredningsarbejde udarbejder PPR i samråd med forældrene et forslag til eventuel specialpædagogisk bistand, samt hvilken skoleform der anbefales. En del af den specialpædagogiske bistand er en orientering til lærere og pædagoger om barnets særlige behov.

For skolebørn fremsættes forslaget om den specialpædagogiske bistand over for barnets kommende skole, hvor skolelederen træffer afgørelsen om iværksættelse af den specialpædagogiske

bistand. Denne fremgangsmåde gælder, når der er tale om kommunens egne foranstaltninger (folkeskolelovens § 20, stk. 1).

Når det drejer sig om mere specielle og omfattende tilbud, som medfører en særlig specialiseret indsats af et betydeligt omfang, inddrages amtet i opgaven (folkeskolelovens § 20, stk. 2).

Den specialpædagogiske bistand i folkeskolen (bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogiske bistand, nr. 896 af 22. september 2000) er uafhængig af, om det er amt eller kommune, som har ansvaret.

Den specialpædagogiske bistand skal ses i forlængelse af folkeskolelovens § 18, hvor den generelle forpligtelse til at tilrettelægge undervisningen, så den rummer udfordringer for alle, beskrives. Dette opnås bl.a. ved, at lærer og elev samarbejder om fastsættelse af de mål i undervisningen, som søges opfyldt.

Den specialpædagogiske bistand omfatter seks punkter:

1. Faglig hjælp – specialundervisning i eller uden for klassen.
2. Undervisning/træning vedrørende psykiske, fysiske og sensoriske funktionsvanskeligheder.
3. Rådgivning til forældre, lærere og andre med nær tilknytning til barnet.
4. Særlige undervisningsmaterialer og tekniske hjælpemidler.
5. Personlig assistance.
6. Særligt tilrettelagte aktiviteter i tilknytning til undervisningen.

Elever med bevægelsesvanskeligheder vil ofte have behov for specialpædagogisk bistand på flere af de seks punkter.

For en del elevers vedkommende er personlig assistance det eneste behov for støtte. I disse tilfælde ydes den specialpædagogiske bistand efter folkeskolelovens § 20, stk. 1.

Valg af skole

Som udgangspunkt går barnet i den lokale skole. Dette kan kræve visse bygningsændringer, installation af lifte mv., for at eleven med bevægelsesvanskeligheder kan komme rundt på skolen og bruge skolens faciliteter.

I nogle tilfælde aftaler kommunen og forældrene, at barnet optages på en anden af kommunens skoler, hvis den lokale skole er helt uegnet for børn med bevægelsesvanskeligheder, og der i nærheden findes en skole, som er handicaptilgængelig.

Hvis barnet ud over sine bevægelsesvanskeligheder også har så store kommunikationsvanskeligheder og/eller generelle indlæringsvanskeligheder, at den lokale skole ikke – med hjælp fra PPR og andre fagpersoner – ser sig i stand til at opstille et undervisningstilbud til barnet, kan en placering i en specialklasse eller specialskole komme på tale.

Opfølgning

PPR følger barnets udvikling og tager – for småbørn mindst hvert halve år og for skolebørn en gang om året – initiativ til en revurdering af den specialpædagogiske indsats og en deraf følgende indstilling om det videre forløb.

Den specialpædagogiske bistand til småbørn

Den specialpædagogiske indsats til småbørn tilrettelægges på baggrund af en pædagogisk-psykologisk undersøgelse og vurdering af barnet. For børn med bevægelsesvanskeligheder er der ofte behov for at supplere med en lægelig vurdering. Den specialpædagogiske bistand kan fx omfatte fysio-/ergoterapeutisk bistand og talepædagogisk bistand. Optagelse i daginstitution kan være en del af indsatsen, fordi barnet her får samme oplevelser og udfordringer som andre børn.

Småbarnet med bevægelsesvanskeligheder stiller særlige krav til familien og til det daglige miljø. Der vil bl.a. være mange praktiske problemer, som skal overvindes. En tidlig specialpædagogisk indsats i form af vejledning til omgivelserne, et særligt tilrettelagt miljø og evt. en særlig undervisning af barnet kan være forudsætning for, at barnets videre udvikling forløber optimalt. Det arbejde, der er gået forud for skolestarten, er en vigtig forudsætning for, at elever med bevægelsesvanskeligheder både fagligt og socialt kan trives i skolen.

Den tidlige indsats skal tilrettelægges ud fra barnets muligheder. De fagfolk, der udøver den koordinerede indsats over for barnet, samarbejder løbende med og vejleder forældrene og daginstitutionspersonalet. Denne vejledning kan omfatte formidling af viden og erfaring, bearbejdning af holdninger og følelser, målsætning for arbejdet, planlægning af skolegangen.

Forældrene

Den specialpædagogiske bistand, der gives til handicappede børn, omfatter som nævnt også vejledning til og samarbejde med forældrene. Forældre og skolemyndigheder skal arbejde på at opbygge en fælles forståelse af barnets udviklingsmu-

ligheder som forudsætning for tilrettelæggelsen af undervisningen.

Forældrenes behov for støtte kan være:

- en konkret viden om og indsigt i barnets handicap og de særlige hensyn, der skal tages til barnet. Desuden kendskab til særlige forhold for barnets udviklingsmuligheder, som handicappet evt. giver*
- en konkret viden om undervisningssystemets muligheder det pågældende sted. Desuden om de muligheder for hjælpemidler og fritidstilbud, som eleven har mulighed for at bruge*
- samtaler med det formål at få bearbejdet følelser i relation til det at have et handicappet barn. På PPR findes der særlig faglig bistand på dette område*
- løbende vejledning, fordi problemstillingerne skifter i løbet af barnets opvækst.*

Det kan også være betydningsfuldt for forældre at få lejlighed til at deltage i handicaprettede forældrekurser og lokale forældregrupper. Herved kan de udveksle erfaringer og få ny viden og inspiration til de daglige opgaver under barnets opvækst.

Hjælpe- og kommunikationsmidler til småbørn

Børn med bevægelsesvanskeligheder har ofte brug for hjælpemidler, som kan kompensere for handicappet. De seneste års udvikling af teknologiske hjælpemidler har i den sammenhæng været en vigtig landvinding, hvor anvendelsen af teknologi har medvirket til at støtte børnenes udvikling og kommunikation.

Disse nye muligheder er ikke mindst vigtige for børn med til-lægshandicap i form af manglende tale/sprog.

For at støtte udviklingsmuligheder hos børn, som ikke kan bruge almindeligt legetøj eller andre gængse materialer, er det vigtigt meget tidligt at tilbyde særligt tilpasset legetøj og kommunikationsredskaber, der kan medvirke til at stimulere og udvikle barnet. Legen med almindeligt legetøj kan ikke erstattes, men batteridrevet legetøj kan dog give barnet en mulighed for leg. Det batteridrevne legetøj tilsluttes kontakter, som barnet kan tænde og slukke. Typen af kontakt vælges ud fra barnets motoriske formåen og kan enten betjenes med hånd, fod, kind, nakke, eller hvordan det nu er mest velegnet.

Også en computer vil på et meget tidligt tidspunkt være et godt legetøj for barnet, og der er et stort udbud af programmer, der kan tilpasses betjeningsmæssigt. I gode børneprogrammer er interaktiviteten høj, og indholdet kan skræddersys til barnet, således at barnet kan lege og lære i sit eget tempo og på sine egne præmisser. Computeren er motiverende (bl.a. ved anvendelse af computerspil) – ikke bare for barnet selv – men også for søskende og kammerater. Ved hjælp af computeren kan der skabes aktiviteter, hvor alle har lige vilkår.

Det er vigtigt, at de sværest motorisk handicappede børn får lært at bruge særlige hjælpemidler – omgivelseskontrol – som sætter dem i stand til ved hjælp af deres kontakt at fjernstyre forskellige dagligdags funktioner: døråbner, radio, tv, cd-afspiller, vinduesåbner, lys, computer og meget andet. Et udbygget omgivelseskontrollsystem er med til at gøre børnene mere selvhjulpne.

I nogle tilfælde kan børn med bevægelsesvanskeligheder (fx spastiske lammelser) – ud over bevægelsesvanskelighederne – have store vanskeligheder med at udtrykke sig verbalt. Disse børn er fra småbørnsalderen særligt sårbare i forhold til at udvikle et brugbart sprog/kommunikation. Derfor er det ofte nødvendigt at opøve barnet i brug af alternative kommunikationsformer, som kan indgå i barnets hverdag.

På et tidligt tidspunkt vil man kunne anvende en form for udpegningsapparat, hvor der kan benyttes konkrete ting fra barnets hverdag. Senere anvendes billeder og symboler som piktogrammer og Bliss samt ordbilleder.

Billeder, piktogrammer og Bliss

De billeder, som anvendes til kommunikation, kan fx være fotografier af familien og tegninger af genstande i barnets omgivelser. Piktogrammer er en stiliseret form for billeder – umiddelbart genkendelig (se ill. s. 31). Bliss er et symbolsystem med nøje fastlagte tegnede symboler, som kan anvendes enkeltvis eller på en mere avanceret måde sættes sammen til meninger (se ill. s. 31).

Billederne vælges ud og sættes op, så de kan fungere kommunikativt. De skal kunne udpeges af barnet. Et kommunikationshjul er en af mulighederne.

På en mere avanceret måde kan billederne anbringes på en talemaskine, hvor der indlægges tale til de udvalgte billeder eller symboler. Barnet får på den måde en aktiv mulighed for at påkalde sig opmærksomhed og give udtryk for sine behov.

Anvendelse af en computer med et alternativt tastatur giver større og mere fleksible muligheder end talemaskinen. Tastaturet kan være udformet som en trykfølsom plade, der inddeles i felter, hvorpå de udvalgte billeder og symboler anbringes. På samme måde som talemaskinen – men i et langt større omfang – kan der indtales ord, som kan udtales ved tryk på tastaturet.

En historie om en 5-årig spastisk dreng

Per er 5 år og går i en almindelig børnehave. Han er spastisk lammet og sidder i kørestol, som han selv kan betjene. Per har intet talesprog, men det er tydeligt, at han på mange områder er normalt fungerende. Per er sjældent interesseret i legetøjet. Han kan fx ikke lege med legoklodser og skubber dem derfor væk.

Per er gennem de sidste par år blevet trænet i at benytte et "kommunikationshjul", når han vil give udtryk for ønsker og behov. Han har dog ikke brugt det meget den sidste tid. Billederne, som er blevet sat op i hjulet, har primært været billeder, som forestiller ting fra hans hverdag.

Selv om Per ikke kan lege med de samme ting som de andre børn, har personalet i børnehaven sørget for, at han får mulighed for at opleve og erfare det, de andre børn beskæftiger sig med. Han har derfor siddet på gulvet sammen med de andre børn og været med, når de har leget ude.

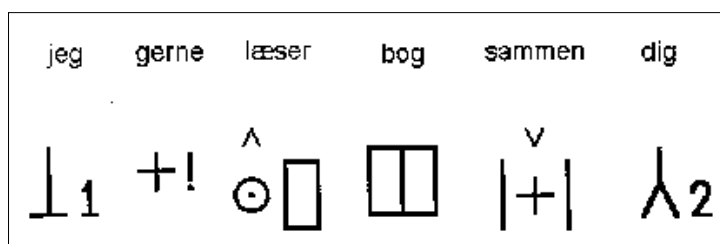
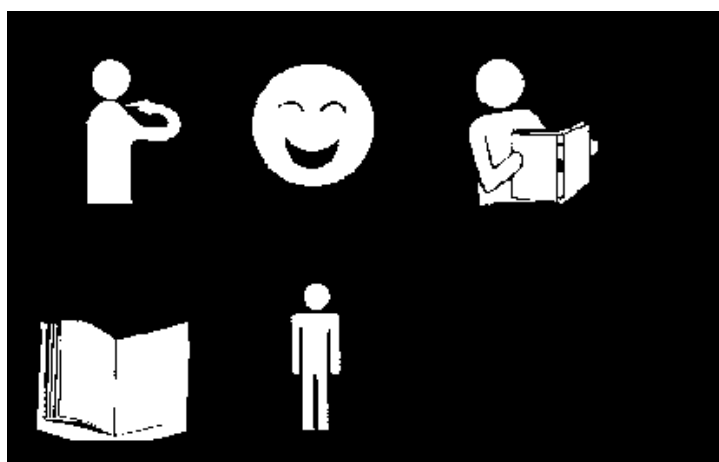
Forældrene, psykologen, talepædagogen og børnehavepædagogerne er enige om, at der skal sættes på:

1. Generel sprogstimulering for at give Per større begrebsverden og ordforråd.
2. Intensiv talepædagogisk bistand i det næste halve år, således at Per hver dag trænes i brug af talemaskine.

Formålet med anvendelse af talemaskinen er at give Per mulighed for at koble forskellige billeder (piktogrammer) sammen med forskellige sætninger, han har brug for i hverdagen som fx "jeg vil gerne have..", "hvad er det..", "hvorfor det..", "skal vi..", "jeg er tørstig", "jeg er sulten". De sidste sætninger kan Per selv vælge. Han vælger: "Jeg vil høre bånd", "kys mig godnat", "jeg er ked af det".

Målet for perioden er, at Per udvider sine kommunikationsmuligheder, så han kan lære at udtrykke sig ved hjælp af et billedbaseret kommunikationsprogram på en computer. Med dette hjælpemiddel får han større muligheder for at meddele sig til andre, når han selv føler behov for det.

Piktogrammer, Bliss og billeder med tekst

Skolegangen

Skolebørn med bevægelsesvanskeligheder går oftest i almindelige klasser evt. med støtte, eller i specialklasser som findes i tilknytning til almindelige skoler. Forbedrede hjælpemidler og ændrede holdninger til undervisning har gjort det muligt, at flere elever med bevægelsesvanskeligheder kan gå i den lokale skole. På amternes specialskoler og enkelte undervisningscentre findes tilbud til elever med bevægelsesvanskeligheder og til lægshandicap i form af psykisk udviklingshæmning.

Skolebarnets – elevens – forudsætninger for at være i en bestemt klasse/skoleform kan skifte i løbet af skoletiden afhængig af elevens udvikling, og hvilke skoletilbud der gives, men det må altid være formålet, at eleven foruden at få støtte til opfyldelse af de faglige mål også får mulighed for at udvikle selvstændighed, sociale færdigheder mv. ligesom andre børn.

Sociale forhold

Eleven med bevægelsesvanskeligheder kan ikke deltage i alle sociale aktiviteter på lige vilkår med ikke-handicappede elever. I en almindelig klasse bør muligheden for samvær med andre elever med handicap derfor planlægges. Det kan fx dreje sig om fritidstilbud og/eller ferietilbud. Omvendt bør det overvejes, om eleven har udbytte af i perioder at være sammen med ikke-handicappede kammerater, såfremt man vælger et særligt specialiseret tilbud på en specialskole.

Indlæringsmæssige forhold

Nogle elever med bevægelsesvanskeligheder kan have ledsagende handicap, som resulterer i forskellige former for indlærings- eller kommunikationsvanskeligheder. Disse vanskeligheder bør være drøftet med forældrene før valg af skoleform. Med hensyn til de opgaver og den viden, som i skolen knytter sig til disse handicap, henvises til andre temahæfter.

Fysioterapeutisk og ergoterapeutisk bistand

Behov for fysio-/ergoterapeutisk bistand til eleven bør medinddrages i planerne for elevens skolegang. Der kan fx være tale om overvejelser om særlige hjælpemidler, behov for assistance til indretning af arbejdspladser for eleven i skolen og rådgivning til lærere og forældre om behov for særlig opmærksomhed vedrørende elevens fysiske behov og forudsætninger.

Eksempler på enkeltintegration

Anna, 10 år, svær tetraplegiker uden talesprog

Anna har gået i en almindelig børnehave, hvor der i hver af de tre grupper med 15 børn var 2 børn med et svært fysisk handicap. Anna bruger el-kørestol og skal have megen praktisk hjælp. Hun vurderes i børnehaven til at være intellektuelt normalt fungerende, og der trænes i brug af alternative kommunikationsformer som piktogrammer, Bliss-system og kommunikationsprogram på computer. I børnehaven er hun ofte med i lege, og hun har en god kontakt med flere børn. Annas forældre fravælger centerklasse for børn med bevægelsesvanskeligheder. De er trygge ved det lokale skoletilbud. Der er ergo- og fysioterapeutisk vejledning og behandling. Anna kommunikerer med mimik og Bliss med computer, og hun har normale indlæringsmuligheder. Der er i 4. klasse bevilget omfattende støtte ved skolens lærere, og der er skolefritidsordning med praktisk støtte. Til skriftlige arbejder anvendes computer. Anna følger og klarer det faglige niveau med de bedste i klassen. Der er god venindekontakt med fx gensidige weekend-overnatninger.

Ole, 11 år, spastisk diplegi

Ole går i 4. klasse. Han er spastisk lammet og bruger kørestol, som han kører med hænderne. Han taler normalt. Ole har været i almindelig børnehave, hvor der i gruppen også var en pige med bevægelsesvanskeligheder og ekstra pædagog til de to. Han får fortsat ergo- og fysioterapi, ligesom lærerne får vejledning. Ole har problemer med den visuelle perception, den rumlige forestillingsevne og let nedsat arbejdstempo. Han er i almindelig 4. klasse, hvor han har støttelærertimer og personlig assistance samt støttetimer i fritidshjemmet. Med denne støtte og brug af computer til skriftlige arbejder følger han klassens faglige niveau. I fritiden dyrker han ridning, svømning og deltager i computerklub for handicappede. Bortset fra en almindelig god kontakt til jævnaldrende i fritidshjemmet er der ikke nogen kontakt til andre. På Oles skole går i alt 7 elever med bevægelsesvanskeligheder i hver sin klasse. Det betyder, at det på skolen er normalt at se elever med et synligt bevægelsesvanskelighed. De fysiske rammer er optimale og lærerne, forældrene og eleverne har viden, erfaring og nuancerede holdninger til denne elevgruppe. Det betyder også, at den enkelte elev med bevægelsesvanskeligheder har andre at sammenligne sig med, og at de øvrige elevers opmærksomhed er spredt til 7 elever med bevægelsesvanskeligheder, hvorfor de psyko-soziale forhold for eleven med handicap ikke bliver så problemfikserende. Sådant en skolemulighed kan praktiseres i de større byer og kan anbefales.

Jens, 14 år, rygmarsbrok

Jens går i 8. klasse. Han er lam fra bæltstedet og ned, så han har delvis lamme og følelseløse ben. Han bruger kørestol, som han kører med hænderne. Jens har indtil 11-årsalderen kunnet gå en del med krykkestokke, men kan

nu kun bruge dem indendøre hjemme. Han har fra 10-årsalderen haft en el-drevet minicrosser til udendørs brug og bruger denne for at komme i skole. Jens har indtil skolestart været i almindelig børnehave med nogle timers praktisk og pædagogisk støtte, da han havde koncentrationsproblemer og svært ved at modtage en kollektiv besked. Jens kom i almindelig klasse på distriktsskolen efter undersøgelse hos psykolog og test foretaget af ergoterapeut. Da der konstateres lettere kognitive problemer, tildeles han ekstra lærertimer til at sikre indlæring, og desuden fik han begrænset praktisk hjælp. De første 4 år opleves positive, uden faglige og sociale problemer. Fra 4. klasse bliver der tiltagende faglige problemer, og der er væsentlige psyko-sociale vanskeligheder for Jens. Han har indtil nu været aktiv i sin fritid, men han oplever, at han ikke mere har kammerater. Efter møde mellem lærere, forældre, skolepsykolog og specialkonsulenter indledes en række psykologsamtaler med Jens. Lærernes faglige krav til Jens afstemmes i forhold til de nu synlige kognitive problemer. Der etableres ekstra eneundervisning ved faglærer i en periode. Efter 6 måneder er det tydeligt, at Jens har fået et større selv-værd og er blevet bekendt med sine faglige problemer. Han er begyndt at deltage i ungdomsklub, hvor der er andre med bevægelsesvanskeligheder, og hvor han accepteres for sine gode og stærke sider. Jens har sammen med sine forældre og klasselærer besluttet, at han tager 9. og 10. klasse på en efterskole.

Fysisk tilgængelighed til skolen

Tilgængelighed handler om at kunne bevæge sig frit og uden unødigt besvær komme til og fra klasselokaler såvel som faglokaler, kunne komme på toilettet og kunne komme ind og ud af skolen. En elev med bevægelsesvanskeligheder skal kunne følge klassens undervisning, og det gælder også undervisning i skolens obligatoriske fag. Det betyder, at klasselokaler såvel som faglokaler må være tilgængelige, så eleven kan deltage på lige vilkår.

Mange skoler har ”ondt i tilgængeligheden”, og to trappetrin op til skolens hoveddør kan eleven med bevægelsvanskeligheder opleve lige så diskriminerende, som skiltet ”adgang forbudt for farvede” i sin tid virkede.

Fri bevægelighed på skolen er vigtig for den enkelte elevs skolegang. Derfor er det vigtigt, at tilgængelighed medtænkes fra starten, når skolegangen for en elev med bevægelsvanskeligheder planlægges. Der skal tages fat så betids, at ændringerne er på plads inden skolestart. Det er de lokale skolemyndigheder, der har ansvaret for at gennemgå de fysiske rammer på skolen samt planlægge og gennemføre nødvendige ændringer.

En gennemgang af skolens lokaler bør ske i et samarbejde mellem kommunens bygningsagkyndige, ergo- og fysioterapeut og de personer, der kender barnet. Ved gennemgangen skal der tages stilling til indretning og evt. ændringer af:

- adgangsforhold
- klasselokaler
- faglokaler
- bibliotek
- idrætsanlæg og gymnastiksal
- toiletforhold
- skolegård/legeplads.

Der vil samtidig ofte være brug for at indrette egnet arbejdsplads for eleven. Det gælder fx bord, stol, hjælpemidler, computer, værktøj i sløjd, køkkenredskaber og idrætsredskaber.

I By- og Boligministeriets bekendtgørelse BR 95 findes der en mere detaljeret gennemgang af indretning for bevægelseshandicappede.

Fleksible løsningsmodeller

Valg af en given klasseform behøver imidlertid ikke at afskære eleven fra andre muligheder. Ofte er der muligheder for fleksible løsninger:

- *en elev i en centerklasse kan således indgå i en almindelige klasse i timer eller fag, når det skønnes, at eleven kan have udbytte deraf*
- *flere børn med bevægelsesvanskeligheder kan placeres på samme folkeskole og derved få fordel af at være i almindelige klasser samtidig med, at de får mulighed for at være sammen med andre børn med bevægelsesvanskeligheder*
- *en elev i en almindelig klasse kan få et fritidstilbud eller være med i et netværk, hvor der er mulighed for at møde andre bevægelsesvanskeligheder.*

Undervisningens tilrettelæggelse

Undervisningen skal tilrettelægges, så alle eleverne får udfordringer og muligheder for aktivitet og medleven i klassen. Kendetegnende for en sådan undervisning er bl.a. fleksible strukturer med plads til individuelt tempo og et indhold tilpasset den aktuelle elevgruppe.

For at kunne modtage en elev med bevægelsesvanskeligheder skal skolen have de relevante informationer i god tid, så der er muligheder for at tage de praktiske hensyn på skolen.

Skolen skal sikre, at eleven får indrettet en arbejdsplads og får de nødvendige hjælpemidler stillet til rådighed.

Lærerne skal have informationer, som sætter dem i stand til at medtænke eleven med bevægelsesvanskeligheder i undervisningsplanlægningen forud for skoleårets begyndelse. Der er behov for en konkret vejledning, og det er en fordel også at tale med andre lærere, der har erfaring på området. Specielt vedrørende undervisning i manuelle fag og idræt er der ofte brug for andres erfaringer for at kunne forestille sig, hvordan de praktiske problemer skal løses.

Tilrettelæggelsen af undervisningen til en elev med bevægelsesvanskeligheder stiller krav til læreren om en særlig viden om handicappet i henseende til, hvilke specielle hensyn der skal tages til elevens funktionsnedsættelse. Samtidig har læreren brug for en viden om elevens kompetencer, således at undervisningen kan tilrettelægges under stadig hensyntagen til udvikling af elevens kompetencer og muligheder – som for alle andre elever.

I nogle tilfælde skal læreren have særlige forudsætninger inden for fx alternativ kommunikation for at kunne imødekomme elevens kommunikative behov i forhold til undervisningen.

Lærerens opgave bliver at tilrettelægge klassens undervisning, så den kan rumme alle elever. Her skal især medtænkes, at

- tidsfaktoren er vigtig
- inddragelse af hjælpemidler er afgørende
- evt. støttelærer eller praktisk medhjælp skal kunne fungere i klassen.

Undervisningsformer, hvor tid er afgørende, knytter sig ofte til udførelse af skriftlige og manuelle præstationer. Idrætsundervisningen kan på samme måde være præget af tidsfaktoren. For elever med svære eller kombinerede bevægelsesvanskeligheder er det ofte nødvendigt med støtte i klassen i form af ekstra lærtimer eller personlig assistance – og hjælpemidler.

Faglæreren/støttelæreren

I klassen er det læreren i faget, som er ansvarlig for undervisningen, og støttelæreren er en del af den samlede lærerressource i klassen. Det er af stor betydning for eleven, at klasselæreren og støttelæreren har afklaret deres opgaver i forhold til eleven og aftalt, hvordan undervisningen igangsættes og gennemføres.

Den ekstra ressource, som støttelæreren udgør, tildeles på baggrund af en individuel vurdering af en given elevs særlige behov og muligheder. Det er vigtigt at holde fast i, at hjælpen/støtten bruges til at fremme elevens aktive deltagelse i de fælles aktiviteter. Man skal i den forbindelse være opmærksom på, at overdreven hjælp kan være en barriere, som forhindrer elevens selvstændighedsudvikling.

Personlig assistance

Sikringen af elevens daglige deltagelse i klassens aktiviteter kan i nogle tilfælde klares med personlig assistance. Denne assistance skal ud fra lærerens instruktioner og elevens behov medvirke til elevens selvstændige udvikling og hjælpe eleven

med praktiske problemer i skolen. Behovet for praktisk hjælp må derfor nøje vurderes, så det bliver præciseret, i hvilke situationer og på hvilke tidspunkter den skal gives, og hvem der kan udføre den personlige assistance.

Behovet for personlig assistance revurderes med passende mellemrum sammen med elev, forældre og relevante fagfolk. Den løbende tilpasning af hjælpen i forhold til behovet afhænger bl.a. af de mål, der sættes i forbindelse med elevens selvstændighedsudvikling.

IT og andre hjælpemidler i skolen

Særligt udformede hjælpemidler kan være en forudsætning for, at en elev kan gennemføre en almindelig skolegang.

Der er ofte tale om enkle og praktiske løsninger, fx tung lineal af metal – skridsikkert plasticunderlag – bøger, hvor siderne tages ud og lamineres – hævbare og sænkbare borde, håndvask, høvlebænke o.l.

IT er på samme måde et vigtigt redskab for elever med bevægelses- og kommunikationsvanskeligheder.

Computeren kan:

1. Betjeningsmæssigt tilpasses den enkelte elev gennem specialiseret betjeningsudstyr. Pegeredskaber, kontakter og tilpasset/alternativt tastatur gør det muligt at anvende en computer, når der hos den handicappede er bevaret en viljestyret bevægelse. Ved inddragelse af IT skal der ofte – som beskrevet tidligere – arbejdes specielt med betjening af computeren, fx i form af særligt udformet tastatur, betjening via kontakter, joystick, pandepinde el. lign.

2. Programmer til undervisning og kommunikation giver eleven med bevægelsesvanskeligheder nye muligheder for at udføre flere opgaver selvstændigt og arbejde og lære i eget tempo og på eget niveau. Der findes undervisningsprogrammer inden for de fleste fag i folkeskolen, ligesom der findes særlige kommunikationsprogrammer, der benytter sig af forskellige former for billeder, symbolsprog (fx Bliss) og lyd.

Med en computer vil eleven have mulighed for at følge undervisningen og lave det skriftlige hjemmearbejde på lige fod med de øvrige elever. De handicappede elever vil opnå en høj grad af kompensation for den nedsatte eller manglende skrivefærdigheder blot ved at få stillet en computer til rådighed. For nogle vil der være brug for, at arbejdspladsen bliver særligt indrettet fx i form af et højdeindstilleligt bord, underarms- og/eller håndledsstøtte mv., ligesom nogle elever vil have behov for alternativt betjeningsudstyr.

En computer med eller uden særlige tilpasninger vil for mange elever med fx muskelsvind, leddegigt eller misdannelser i arme eller hænder kunne betyde, at de ikke bliver hægtet af i forhold til resten af klassen, men at de får en reel chance for at følge med.

Eksempler på anvendelsen af IT, hvor IT vil være en gevinst for alle elever, men for elever med bevægelsesvanskeligheder en forudsætning for at kunne deltage i undervisningen,

- ved tekstbehandling
- ved anvendelse af IT som hjælpemiddel i de kreative fag
- ved at spille og arrangere musik
- når der søges efter informationer.

Syntetisk tale kan spille en væsentlig rolle både fagligt og kommunikativt, og samtidig har den ofte en motiverende effekt for eleven. Den syntetiske tale kan anvendes både til undervisning og kommunikation, også selv om den ikke er perfekt på dansk,

kan den i visse situationer være et supplement til elever uden verbalt sprog.

IT og progredierende handicap

For elever med et fremadskridende vanskeligheder skal der – i højere grad end for de øvrige elever – være en skærpet opmærksomhed på en løbende tilpasning af målsætning og planlægning af undervisningen, og det er vigtigt at være fremsynet ved valg af hjælpemidler.

For at få det optimale udbytte af hjælpemidler og især IT-udstyr, får eleven udstyret, mens der endnu er kræfter og overskud til at lære og eksperimentere, og ikke først når bevægeligheden og kræfterne i hænderne er så små, at eleven går i stå og oplever større tab i funktioner og dermed også unødvendigt afbæk i skolegangen.

Lejrskoler og ekskursioner

Lejrskoleophold er en vigtig oplevelse – og et led i undervisningen – for alle elever, også for elever som selv har svært ved at komme rundt. Elever med bevægelsesvanskeligheder er ofte passive iagttagere til andre børns aktiviteter. Da erfaringer ofte skabes i samspil med andre, er det vigtigt, at elever med bevægelsesvanskeligheder i så vid udstrækning som muligt får lejlighed til at benytte alle sanser (røre, se, føle, smage og bevæge). Når elever med bevægelsesvanskeligheder oplever mulighederne i undervisningen i stedet for begrænsningerne, skabes grundlaget for at styrke den personlige og sociale udvikling.

Der vil ofte være et større behov for fx personlig assistance, når klassen skal på ekskursioner, lejrskole osv. For at sikre sig de nødvendige ressourcer til at en elev i en kørestol kan være med på lejrskoleopholdet, må skolen være i god tid med sin planlægning, så lejrskoleopholdet – når det kommende skoleår planlægges – medtages i revisitationen.

Befordring

Det er skolemyndighedernes opgave at sikre elever, som ikke kan transportere sig selv, befordring til og fra skolen. Kan eleven selv klare sin skolevej ved fx at anvende el-kørestol, er det at foretrække.

Folkeskolens afsluttende prøver

Når elever med bevægelsesvanskeligheder skal til folkeskolens afsluttende prøver, kan der gives tilladelse til fravigelser, som kompenserer for handicappet. Fx i form af tidsforlængelser ved prøverne og en praktisk medhjælp, som fungerer som elevens forlængede arm.

I bekendtgørelse nr. 4 af 6. januar 1998 og tilhørende vejledning er mulighederne for fravigelser beskrevet detaljeret. Skolelederen giver tilladelse til fravigelserne efter retningslinierne i bekendtgørelsen og vejledningen. Imidlertid er gruppen af elever med bevægelsesvanskeligheder så forskellige, at der kan opstå behov for fravigelser, der går ud over bestemmelserne. I disse tilfælde ansøger skolelederen Undervisningsministeriet, som giver tilladelse til øvrige fravigelser. Undervisningsministeriet kan også inddrages som rådgiver, når skolen skal tilrettelægge et kompliceret prøveforløb for en elev.

Elever, som i det daglige benytter computer, kan også – uden at dette er en fravigelse – anvende computer ved folkeskolens afsluttende prøver. Dette er beskrevet i Undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 4 af 6. januar 1998 og tilhørende vejledning om anvendelse af computer ved folkeskolens afsluttede skriftlige prøve nr. 58 af 28. januar 1998 samt Vejledning, råd og vink til denne bekendtgørelse.

Vanskelige perioder i skoleforløbet

Uanset skoleform kan det at have bevægelsesvanskeligheder medføre en oplevelse af at være anderledes og måske utilstrækkelig. Denne oplevelse kan i perioder påvirke eleven psykisk og vise sig ved mindre involvering i klassens sociale liv og eventuelt mindre interesse for de fag, hvori vanskelighederne opstår.

Fra de første skoleår kan eleven have gavn af samtaler og vejledning. Elever, som går i almindelige klasser, kan endvidere som tidligere omtalt have periodiske behov for at være sammen med andre børn med samme handicap som led i identitetsudviklingen.

I løbet af de første skoleår får eleverne deres kammerater i skolen, og nogle elever etablerer deres første egentlige venskaber. I 9-11-årsalderen bliver børnene mere selvforvaltende og uafhængige. For elever med bevægelsesvanskeligheder kan det være meget begrænsende, at de fx fortsat er afhængige af forskellige former for praktisk hjælp. Dette er med til at afskære dem fra at deltage på egen hånd og kan medføre oplevelse af isolation og afmagt. Oplevelserne af sådanne tab kan være medvirkende til en del af de psykiske reaktioner, man kan opleve hos dem.

Psykiske symptomer og forstyrrelser, der viser sig som ængstelse og lav selvfølelse, kan begynde hos børn i 2.-3. klasse. Disse symptomer optræder hos en større andel af elever med bevægelsesvanskeligheder end hos elever i almindelighed. Det kan begynde med uro, uoplagthed og aggressivitet i de første skoleår. Når de bliver lidt ældre, kan det skifte til en mere indadrettet reaktion, hvor børnene er trætte, kede af det, får ondt i maven osv. Børnene kan samtidig føle sig ensomme og forladte af kammerater og voksne.

I førpubertetsperioden kan der opstå nye krisetegn, hvor børnene er vrede over det uretfærdige i, at de har et handicap og

ikke kan klare ting som andre. De vægrer sig ved at få behandling og bruge hjælpemidler. De oplever det negative ved, at deres krop ikke fungerer som andres, og at de ikke tiltrækker det andet køn. Når der opstår kriseperioder, kan det være nødvendigt, at eleven får hjælp til at bearbejde situationen. Det er derfor vigtigt, at de voksne omkring eleven kan opfange signalerne, når en krise er under udvikling. Situationen bør drøftes med forældrene med henblik på at skaffe relevant bistand til eleven, fx ved henvendelse til PPR eller skolesundhedstjenesten.

I skolearbejdet er det således ikke alene det synlige handicap, der skal tages hensyn til. Der vil ofte være afledte problemer af psykisk natur. Men gives den nødvendige vejledning og støtte i skoleforløbet, vil det give eleven de bedste muligheder for at blive psykisk styrket til at kunne tage ansvar for sig selv.

Ud af skolen

Alle unge, der forlader folkeskolen, har krav på vejledning og rådgivning i mindst 2 år efter undervisningspligtens ophør.

De enkelte unges behov for vejledning varierer naturligvis, men for en stor dels vedkommende synes de almindelige vejledningsmuligheder at være tilstrækkelige.

Der er imidlertid grupper af unge, som har brug for en mere omfattende og personligt tilrettelagt støtte, hvor vejledningen om de fremtidige muligheder tilpasses den enkelte, og hvor der suppleres med en rådgivning af mere socialpsykologisk karakter. Disse unge har brug for kontinuitet i vejledningsforløbet, så det bør være den samme person, der følger barnet i hele overgangsfasen.

Denne fase begynder allerede nogle år før skolegangens ophør og slutter ikke, før den unge er godt i gang med en ungdomsuddannelse eller har opnået et andet tilfredsstillende ståsted i voksenlivet. Der kan være flere fagpersoner involverede i denne vejledning. Det er derfor nødvendigt, at der samarbejdes i disse tilfælde.

Kuratorvirksomhed

(Kuratoren er skolekonsulent og indgår som en del af det tværfaglige team ved pædagogisk-psykologisk rådgivning).

I ca. halvdelen af landets kommuner er der oprettet stillinger som skolekonsulent for kuratorvirksomhed. Denne særlige form for specialpædagogisk bistand omfatter individuel vejledning og rådgivning til unge med særlige vanskeligheder, hvilket betyder, at elever med bevægelsesvanskeligheder også vil have muligheder for at benytte sig af denne særlige støtte. Hen-

sigten med denne specialpædagogiske bistand er, at alle unge får mulighed for at udnytte deres erhvervsevne bedst muligt samt får orientering om mulighed for yderligere uddannelse. Kuratorvirksomhedens indhold kan i det væsentligste opridses i følgende punkter:

- at yde elever i de ældste specialklasser og andre elever med særlige behov og deres hjem vejledning og rådgivning om beskæftigelses- og uddannelsesmæssige forhold
- at yde individuel vejledning og rådgivning til elever, der ved skolegangens ophør stadig har behov for specialpædagogisk bistand
- at give uddannelses- og erhvervsorientering, og arrangere erhvervs- og arbejdspraktik, virksomhedsbesøg mv.
- at samarbejde med klasselærer, PPR, den kommunale læge og skolesundhedstjenesten, den kommunale ungdomsvejledning, efterskoler, erhvervsskoler, arbejdspladser, arbejdsformidling, social- og sundhedsforvaltning m.fl. med henblik på støtte.

Adresseliste (pr. december 2000)

Statslige myndigheder

Undervisningsministeriet
Grundskoleområdet
Kontoret for børn og unge og voksne med særlige behov
H. C. Andersens Boulevard 43
1553 København V
Tlf.: 3392 5300
www.uvm.dk

Videnscenter for Bevægelseshandicappede
Egebåksvej 26
8270 Højbjerg
Tlf.: 8627 0522
www.vfb.dk

VIKOM
Videnscenter om Kommunikation og Multiple Funktions-
nedsættelser hos Børn og Unge uden et Talesprog
Kongevejen 256 B
2830 Virum
Tlf.: 4595 0045
E-mail: vikom@vikom.dk

Handicapidrættens Videnscenter
Havnegade 7
4000 Roskilde
Tlf.: 4634 0000
E-mail: handivid@inet.uni-c.dk

Center for Ligebehandling af Handicappede
Bredgade 25 F
1260 København K
Tlf.: 3311 1044
www.clh.dk

Hjælpemiddelinstitutet
Gregersensvej
2630 Tåstrup
Tlf.: 4999 3322
Graham Bells vej 1A
8200 Århus N
Tlf.: 8678 3700
www.hmi.dk

Statslige specialkonsulenter

Oplysninger om navn og adresser på specialkonsulenterne fås i

Udviklingscenter for Specialrådgivning
Dampfærgevej 22
2100 København Ø
Tlf.: 3529 8300
www.udvcenter.dk

Hjælpemiddelcentraler

Oplysninger om kommunernes/amtskommunernes hjælpemiddelcentraler fås i de sociale forvaltninger

Kostskole/undervisningscentre for bevægelseshandicappede børn

Geelsgaardskolen
Kongevejen 252
2830 Virum
Tlf.: 4285 1022

Centerklasser

Oplysninger om adresse og telefonnr. på centerklasser fås i de enkelte amters undervisnings- og kulturforvaltninger

Foreninger, organisationer

Oplysninger om brugerorganisationer fås hos
De Samvirkende Invalideorganisationer (DSI)
Kløverprisvej 10B
2650 Hvidovre
Tlf.: 3675 1717
www.handicap.dk

Uddannelsesstyrelsens håndbogsserie

I denne serie udsender Uddannelsesstyrelsen publikationer med baggrundsorientering om lovgivningen, uddannelser og enkelte fag samt vejledninger om god praksis mv. Håndbøgerne er rettet mod uddannelsernes drift.

I 1999 udkom følgende publikationer i serien:

- Nr. 1 - 1999: Vejledning til grundfaget erhvervsøkonomi (UVM 7-275) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 2 - 1999: Vejledning om merit inden for de merkantile erhvervsuddannelser (UVM 7-279) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 3 - 1999: Vejledning om praktik i uddannelsen til folkeskolelærer (UVM 8-046) (Videregående uddannelser)
- Nr. 4 - 1999: Censorvejledning til merkantil fagprøve (UVM 7-277) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 5 - 1999: Vejledning i udarbejdelse af lokale undervisningsplaner (UVM 7-281) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 6 - 1999: Vejledning om indholdet i de afsluttende prøver i dansk som andetsprog (UVM 9-022) (Voksenuddannelser)
- Nr. 7 - 1999: Håndbog for undervisere ved merkonom- og teknonomuddannelserne (UVM 9-029) (Voksenuddannelser) (sælges kun i sæt sammen med Nr. 8 - 1999)
- Nr. 8 - 1999: Værktøjshæfte til Håndbog for undervisere ved merkonom- og teknonomuddannelserne (UVM 9-029) (Voksenuddannelser) (sælges kun i sæt sammen med Nr. 7 - 1999)
- Nr. 9 - 1999: Dansk og dansk som andetsprog. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-030) (Voksenuddannelser)
- Nr. 10 - 1999: Fremmedsprog. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-034) (Voksenuddannelser)
- Nr. 11 - 1999: Samfundsfag. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-036) (Voksenuddannelser)
- Nr. 12 - 1999: Filosofi. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-037) (Voksenuddannelser)
- Nr. 13 - 1999: Psykologi. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-041) (Voksenuddannelser)
- Nr. 14 - 1999: Mediefag. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-039) (Voksenuddannelser)
- Nr. 15 - 1999: Historie. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-032) (Voksenuddannelser)
- Nr. 16 - 1999: Latin. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-042) (Voksenuddannelser)
- Nr. 17 - 1999: EDB-fag. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-033) (Voksenuddannelser)
- Nr. 18 - 1999: Matematik. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-035) (Voksenuddannelser)
- Nr. 19 - 1999: Naturfag. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-031) (Voksenuddannelser)
- Nr. 20 - 1999: Sortbog om 10. klasse. Lov og forarbejder (UVM 5-330) (Grundskoler)
- Nr. 21 - 1999: Sortbog om Afskaffelse af egnethedserklæringer (UVM 5-329) (Grundskoler og gymnasiale uddannelser)
- Nr. 22 - 1999: Prøver Evaluering Undervisning. Dansk 1999 (UVM 5-337) (Grundskoler)
- Nr. 23 - 1999: Prøver Evaluering Undervisning. Matematik/Fysik/Kemi 1999 (UVM 5-339) (Grundskolen)

- Nr. 24 - 1999: Prøver Evaluering Undervisning. Fremmedsprog 1999 (UVM 5-538) (Grundskolen)
- Nr. 25 - 1999: Prøver Evaluering Undervisning. Praktiske fag 1999 (UVM 5-336) (Grundskolen)
- Nr. 26 - 1999: Spor 1. Undervisningsvejledning. Dansk som andetsprog (UVM 9-049)
(Voksenuddannelser) (sælges kun sammen med håndbog nr. 27- og 28-1999)
- Nr. 27 - 1999: Spor 2. Undervisningsvejledning. Dansk som andetsprog (UVM 9-049)
(Voksenuddannelser) (sælges kun sammen med håndbog nr. 26- og 28-1999)
- Nr. 28 - 1999: Spor 3. Undervisningsvejledning. Dansk som andetsprog (UVM 9-049)
(Voksenuddannelser) (sælges kun sammen med håndbog nr. 26- og 27-1999)
- Nr. 29 - 1999: Orientering om folkeskolens afsluttende prøver 2000 (UVM 5-341) (Grundskolen)
- Nr. 30 - 1999: Undervisning af elever med læsevanskeligheder (UVM 5-346) (Grundskolen)

I 2000 udkom følgende publikationer i serien:

- Nr. 1 - 2000: Vejledning om PPR - pædagogisk-psykologisk rådgivning (UVM 5-358) (Grundskolen)
- Nr. 2 - 2000: Undervisning af børn med bevægelsesvanskeligheder (UVM 5-348) (Grundskolen)
- Nr. 3 - 2000: Projektopgaven i 1999 (UVM 5-351) (Grundskolen)
- Nr. 4 - 2000: Danskundervisning og aktivering i samspil (UVM 9-051) (Voksenuddannelser)
- Nr. 5 - 2000: Vejledning om kemikaliehåndtering på htx (UVM 6-269) (Erhvervsgymnasiale uddannelser)
- Nr. 6 - 2000: Samarbejde og kommunikation. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse
(UVM 9-043) (Voksenuddannelser)
- Nr. 7 - 2000: Værkstedundervisning. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-044)
(Voksenuddannelser)
- Nr. 8 - 2000: Billedkunst. Undervisningsvejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-045)
(Voksenuddannelser)
- Nr. 9 - 2000: Uddannelses- og erhvervsvejledning. Vejledning til almen voksenuddannelse (UVM 9-046)
(Voksenuddannelser)
- Nr. 10 - 2000: Supplement 1. Bibliografi over publicerede FoU-projekter på erhvervsskoleområdet
(UVM 7-317) (Erhvervsfaglige uddannelser)
- Nr. 11 - 2000: VISITATION. Vejledning om sprogcentrets visitation til undervisning i dansk som
andetsprog for voksne (UVM 9-052) (Voksenuddannelser)
- Nr. 12 - 2000: Prøver Evaluering Undervisning. Dansk 2000 (UVM 5-368) (Grundskolen)
- Nr. 13 - 2000: Prøver Evaluering Undervisning. Matematik. Fysik/Kemi 2000 (UVM 5-366) (Grundskolen)
- Nr. 14 - 2000: Prøver Evaluering Undervisning. Fremmedsprog 2000 (UVM 5-369) (Grundskolen)
- Nr. 15 - 2000: Prøver Evaluering Undervisning. Praktiske fag 2000 (UVM 5-367) (Grundskolen)
- Nr. 16 - 2000: Projektopgaven 2000 - en analyse af den skriftlige udtalelse (UVM 5-365) (Grundskolen)
- Nr. 17 - 2000: Orientering om folkeskolens afsluttende prøver 2001 (UVM 5-371) (Grundskolen)

Publikationerne kan købes hos Undervisningsministeriets forlag eller hos boghandlere. Visse publikationer er trykt i meget begrænset oplag og kan derfor kun rekvireres i ganske særlige tilfælde mod betaling af et ekspeditionsgebyr.